

УДК 811.161.2'246.2'272

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА МОВНОГО ПИТАННЯ

Міхальцо А. О.

Статтю присвячено дослідженню питання визначення національної самоідентифікації серед студентів півдня України через призму “мова-спілкування”, виділено основні закономірності мовної поведінки.

Ключові слова: соціолінгвістика, білінгвізм, соціолінгвістичний експеримент, національна самоідентифікація.

Статья посвящена исследованию вопроса определения национальной самоидентификации среди студентов юга Украины через призму “язык-общения”, выделены основные закономерности языкового поведения.

Ключевые слова: социолингвистика, билингвизм, социолингвистический эксперимент, национальная самоидентификация.

The article studies the issue of the definition of national self-identification among students of the southern Ukraine through the prism of “language-communication”; the main patterns of linguistic behavior are highlighted.

Key words: sociolinguistics, bilingualism, sociolinguistic experiment, national self-identification.

Сьогодні Україна представлена низкою регіональних, етнічних, лінгвістичних особливостей, які поділяють країну на кілька груп залежно від культурного, політичного й економічного вибору. Незважаючи на те, що багато дослідників схильні визначати етнонаціональну ідентичність на основі етнічного та мовного критерію (Е. Гелнер, Е. Сміт), цілком ймовірно, що вона має більш складний і багатосторонній характер. Це стосується й України, в якій формування української ідентичності відбувалося у важких історичних умовах (Польща, Російська імперія, Австро-Угорська імперія, СРСР), які привели до її неоднозначності. Р. Шпорлюк стверджує, що мова і національність є взаємозалежними величинами, і, перш за все, необхідно усвідомити себе єдиною нацією, щоб почати говорити однією мовою [5, с. 86].

Так, на думку вченого, необхідний час для того, щоб люди почали розуміти, що вони належать до однієї національної ідентичності та нації. Тому метою цієї статті є визначення ступеню взаємозв'язку і характеру взаємодії цих двох понять у соціогрупі студентства з точки зору локальних особливостей їхнього співіснування. Актуальність порушення цієї теми зумовлена недостатністю експериментальних даних, які мають практичну значущість у вивченні мовної ситуації на Півдні України. Об'єктом нашого дослідження є вивчення питання національної самоідентифікації, предметом – національна самоідентифікація студентів вищих навчальних закладів Півдня України. Завдання – розкрити кореляцію між мовною та національною ідентичністю. У статті використано метод системного аналізу, описовий й анкетування.

Комплексний аналіз проблем білінгвізму у вищих навчальних закладах Півдня України потребує врахування ролі національного фактора для визначення зв'язку між мовними вподобаннями студентів та їхнім етнічним самовизначенням. На Півдні України трапляються змішані ідентифікації тому, що респондентам складно відчувати себе однозначно українцем або росіянином. Двомовність українського суспільства – це факт нинішнього життя, але для міцної сучасної держави важливішою є виразна ідентифікація зі своїм корінням, що передбачає також знання інших культур, мов, ідентичностей.

Дослідження територіальних особливостей мовного складу населення, а також етномовних процесів і явищ, які пов'язані зі зміною мовної ідентичності населення, засвідчили, що більша частина населення сприймає свою ідентичність і роль у ній мови зовсім по-різному. Вони вважають себе українцями, але не

пов'язують це з необхідністю знати українську мову. Для них бути українцями означає жити в Україні, любити свою країну, мати батьків-українців. Більш того, дехто при визначенні своєї національності як української керується переважно своєю паспортною ідентифікацією. Вони не ставлять питання, чому вони належать до українського етносу і що це означає. Почасти це пов'язано з іншою проблемою, яка стала наслідком тривалого співіснування українського та російського народів, що призвело до акультураційних і асиміляційних процесів серед певної частини населення. Так, багато жителів України не можуть чітко визначити свою національність як російську або українську, оскільки сприймають ці народи як єдиний. Вони засвоїли значну частину культури сусіднього народу, й унаслідок цього їхня ідентичність значною мірою модифікувалася. Така невизначеність у культурній ситуації дозволила українському історику М. Рябчуку визначити Україну як державу креольського типу, позбавлену своєї самобутності [4, с. 50].

Отже, незважаючи на той факт, що ідентичність часто розглядають як щось незмінне, вона постійно змінюється і трансформується. Етнонаціональна ідентичність не даність, пов'язаною із нашим народженням і збереженою згодом, а створюється і переглядається протягом усього життя. Відносно цього Л. Джексон стверджує, що в пострадянському контексті в період трансформації національних пріоритетів ідентичність не має чітких меж [3, с. 99]. Багато дослідників схильні розглядати Україну як дві основні ідентичності: українську та російську, проте за роки радянської влади процес самоідентифікації значною мірою видозмінився. У випадку з Україною ми маємо справу не тільки з двома ідентичностями, українською та російською, а й з її гібридними варіантами. Так, значна кількість людей має подвійну самоідентифікацію. Їм властиво сприймати українську та російську культуру як загальну для двох народів, ототожнювати російську та українську ідентичність. Інший гібрид являє собою радянську ідентичність, до якої переважно уналежують себе літні люди, які виростили за радянських часів. Належність до даної ідентифікації властива тій частині населення, яка в основному використовує російську мову в міжособистісному спілкуванні.

Перейдемо до аналізу результатів соціолінгвістичного експерименту, який складався з соціолінгвістичного опитування студентів за місцем навчання методом анкетування у присутності інтерв'юера (якщо це було потрібно). Вибіркову сукупність масового опитування студентів репрезентує молодь міст Одеси, Миколаєва та Херсона віком більше 16 років. В опитуванні взяли участь 1000 осіб, із яких 36,9% чоловічої та 63,1% жіночої статі. Формування вибіркової сукупності здійснювалося за допомогою багатоступеневої вибірки з використанням демографічних квот. Анкети складалися з 50 питань, розподілених на два основні блоки: 1) блок питань соціодемографічного і біографічного характеру; 2) лінгвістичний блок, який поділявся на такі частини: а) мова навчального закладу, б) мовна поведінка та мовні орієнтації студентства Півдня, в) тенденції розвитку мовної ситуації. Анкетування студентів було проведено восени 2010 року під час начального процесу у дванадцяти вищих навчальних закладах Півдня України. У цьому дослідженні розглянемо питання, мета яких полягала у простеженні тенденцій вибору української чи російської мов для виявлення розбіжностей між етнічною самоідентифікацією респондентів та їхньою мовною поведінкою.

Таблиця 1

**Відповіді респондентів на питання “Мова спілкування у Вашому закладі”
(залежно від їхньої національної приналежності, %)**

Ваша національність	Мова спілкування у Вашому закладі		
	українська	російська	українська та російська
1	2	3	4
Українці	19,9	22,1	58
Росіяни	8	34	58
Болгари	8	40	52

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Молдавани	20	30	50
Гагаузи	0	57,1	42,9
Українці	27,8	34,8	37,4
Росіяни	4,0	66,0	30,0
Болгари	12,0	48,0	40,0
Молдавани	20,0	50,0	30,0
Гагаузи	0	85,7	14,3
Ваша національність	Якою мовою вони (викладачі) Вам відповідають		
	українська	російська	українська та російська
Українці	23,8	25,6	50,7
Росіяни	8,0	44,0	48,0
Болгари	8,0	36,0	56,0
Молдавани	20,0	30,0	50,0
Гагаузи	0	71,4	28,6

При дослідженні формальної комунікаційної ситуації викладач – студент було виявлено, що 27,8% студентів-українців використовують українську мову, 34,8% – російську, обома мовами послуговуються 37,4% респондентів; викладач у такій ситуації відповідає українською у 23,8 %, російською – у 25,6%, українською та російською – у 50,7% випадків. Простежуємо розбіжність між мовою, якою користуються студенти, коли звертаються до викладачів, і мовою відповіді викладачів. За даними таблиці 27,8% студентів-українців використовують при зверненні до викладачів держану мову, 34,8% – російську, а 37,4% – українську та російську. Викладачі відповідають їм українською у 23,8 %, російською 25,6%, українською та російською у 50,7% випадків. Тоді, як студенти інших національностей використовують у більшості випадків російську мову, а викладачі переважно обирають двомовність.

Хоча, на думку Л. Мацько: “між рівнем освіченості, загальної культури і рівнем мовної культури людини існує чітка співмірність і залежність. Цілеспрямованість та інтелектуальне зростання, творчі шукання, духовні устремління потребують від кожної молоді людини інтенсивного вивчення мови, оволодіння лексиконом, виражальними засобами, бо мова є і засобом інтелектуально-культурних досягнень, і способом їхньої презентації у суспільстві”[2, с. 4].

Для порівняння звернімося до результатів, отриманих в іншому дослідженні. У 2000 р. Л. Масенко та Г. Залізник провели анкетування в Києві з метою визначити, яка мова домінує в повсякденному спілкуванні у столиці. Згідно з результатами опитування, виключно російською мовою спілкувалися 21,2% респондентів, у більшості випадків російською – 31,3%; виключно українською – 4,3%, у більшості випадків українською – 10,5%, рівною мірою російською та українською – 32,0%. Таким чином, більше половини населення Києва переважно використовували російську мову (52,5%) і лише 14,8% зазвичай спілкувалися українською. З наведеного можна зробити висновок, що Київ є російськомовним містом, і російська мова зберігає більш високі суспільні позиції, ніж українська [1, с. 8]. Хоча студенти відповідають, що мовою навчання багатьох вишів Києва є українська (49,6% респондентів), російська (14,1% респондентів), українська та російська (36,3% респондентів), більшість студентів стверджують, що на перервах багато студентів вважають за краще говорити російською (57,9% респондентів), українською (17,7% респондентів), українською та російською (24,4% респондентів) [1, с. 13-14].

Отже, можна виокремити дві групи української молоді. З одного боку, це ті, хто всіляко підтримують ідею української незалежності та підкреслюють належність до української національності. Представники цієї групи активно використовують українську мову і часто принципово відмовляються говорити російською, навіть якщо вони нею вільно володіють. Для іншої групи молодих людей питання національної належності та мови спілкування є менш принциповим. Часто це діти зі змішаних сімей, де батьки належать до різних національностей, ті, хто

поділяє ідею слов'янського братства. Вони продовжують використовувати російську мову в повсякденному спілкуванні.

Таким чином, в українському суспільстві представлено молоде покоління, у свідомості якого поступово формується уявлення про українську мову як символ незалежності України. Для цих молодих людей мова – більше ніж засіб спілкування, завдяки якій вони прагнуть висловити свою громадянську позицію. З цього можна зробити висновок, що мова не є єдиним фактором, що визначає національну ідентичність кожної людини.

Результати цієї розвідки відкривають перспективи для подальших досліджень мовного питання у вищих навчальних закладах інших регіонів та серед інших соціальних груп.

Література

1. Залізник Г. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній / Г. Залізник, Л. Масенко. – К. : КМ Академія, 2001. – 95 с.
2. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу / Л. Мацько. // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 2-4.
3. Jackson L. Identity, Language, and Transformation in Eastern Ukraine. A case Study of Zaporizhzhia / L. Jackson // Contemporary Ukraine Dynamics of post-Soviet Transformation. / T. Kuzio. – N. Y.: M E Sharpe Inc, 1998. – P. 99-114.
4. Riabchuk M. Culture and cultural Politics in Ukraine. A Postcolonial Perspective / M. Riabchuk // Dilemmas of State-Led Building in Ukraine / ed.T. Kuzio, P. D'Anieri. – Lnd.: Praeger, 2002. – P. 47-70.
5. Szporluk R. Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State / R. Szporluk // Daedalus. – 2000. – № 126 (3). – С. 85-119.